

Søstrene Bardua.

Af Jørgen Swane.

I Ballenstedt, Hertugerne af Anhalt-Bernburgs Residens, fødtes i 1781 og 1798 som Døtre af den tidligere Kammertjener hos ¹⁾ Arveprins Alexius, ²⁾ Johan Adam Bardua, ³⁾ Caroline og ⁴⁾ Wilhelmine Bardua. Paa Grundlag af Wilhelmine Barduas Optegnelser og Dagbøger har Professor Dr. Johannes Werner, der tidligere har udgivet »Franziska von Altenhausen« og Maleren Wilhelm v. Kügelgen: Selvbiografi, 1929, udgivet en Bog om Søstrene, der giver et interessant Billede af den ugifte Kvinde i Biedermeiertiden. Meget af den 324 Sider tykke Bog vil imidlertid, bortset fra det kulturhistoriske, være af mindre Interesse for danske Læsere, men den Omstændighed, at Hertugerne af Anhalt-Bernburg var besvoglede med den danske Kongefamilie og Kurfyrsterne af Hessen, og Søstrene Bardua med Aarene knyttedes nær til den hertugelige Familie, bevirker, at der i Erindringerne ogsaa omtales Danske.

Omkring 1800 var Hertug Alexius regerende Hertug af Anhalt-Bernburg; han var gift med Marie Frederikke (1768—1839), Datter af Kurfyrst Wilhelm I af Hessen og Kong Fr. Vs Datter Wilhelmine Caroline. I 1817 blev Hertugparret skilt paa Grund af Hertugindens Sindssygdom, der ulykkeligvis nedarvedes paa deres Søn⁵⁾ Alexander Carl, den sidste Hertug af Anhalt-Bernburg.

I Nærheden af Residensslottet i Ballenstedt, i et Hus, bygget opad en Klippe, boede som Eneboerske en gammel Fru v. Ompteda (Catharina Charlotte Baronesse v. der Horst f. 1734 d. 1811 der havde været gift med Baron C. E. v. Ompteda jfr. Bobé: Reventlowske Familiepapirer VII S. 350 f., 447, og IX S. 266, 366). Hun havde tidligere været Overhofmesterinde hos Dronning Caroline Mathilde i Celle og et hemmelighedsfuldt Slør hvilede over hendes tidligere Liv; — muligvis hængte det sammen med Dronning Caroline Mathildes Landsforvisning og Struensees Henrettelse --- man fortalte uhyggelige Ting om hende, og Børnene var bange for hende.

Den gamle Dame lod sig aldrig se udenfor sine aflukkede Ene-mærker, og ingen kendte noget rigtigt til hende; som Betjening havde hun kun en gammel Mand, der med et lille graat Æsel kørte ned til Byen og gjorde Indkøb af Livsfornødenheder til hende.

Caroline, den ældste af Søstrene Bardua og den betydeligste af dem, havde allerede i sin tidligste Ungdom vist upaatvivlelige Evner i Musik, Sang og Maling, og i 1805 besluttede Forældrene, at hun skulde uddannes særlig i Maling i Weimar, og da det netop traf sig saaledes, at den gamle Kurfyrstinde, der havde været paa Besøg hos Datteren i Ballenstedt, skulde rejse tilbage til Cassel, fik Caroline Tilladelse til at følge med til Gotha. Inden hun fortsatte Rejsen til Weimar, maatte hun synge for Kurfyrstinden, der sørgede for, at hun fik passende Følgeskab videre paa Rejsen. I Weimar gjorde Caroline G o e t h e s Bekendtskab og blev med sit friske og muntre Væsen en hyppig og skattet Gæst i Goethes Hjem. Efter c. 3 Aars Ophold i Weimar, hvor hun bl. a. malede 2 Billeder af Goethe, drog hun, for at fortsætte sine Studier, til Dresden, udrustet med en saa smigrende Udtalelse om hende af Goethe, at hun strax blev optaget i Huset hos den bekendte Historie- og Portrætmaler⁶⁾ G e r h a r d v. K ü g e l g e n. Med Goethe stod hun stadig i Brevveksling og i 1810 viste han sin Interesse for hende ved, sammen med Filosofen S c h o p e n h a u e r s⁷⁾ Moder, at foranstalte en Bortlodning af et af hendes Malerier, Goethe valgte Nr. 7, 17 og 77, men vandt ikke Billedet.

Efter at Caroline Bardua havde tilendebragt sin Uddannelse, vendte hun tilbage til Ballenstedt, hvor hun snart blev en søgt Portrætmalerinde, hvis Ry bredte sig til de omkringliggende Byer, saaledes at hun for Bestillingernes Skyld ofte opholdt sig 1 eller 2 Aar der, men stadig vendte tilbage til Ballenstedt, indtil Familien Bardua efter Faderens Død i 1818 brød op derfra og flyttede til Berlin, hvor Moderen døde i 1825.

Medens Caroline rejste rundt og malede, havde Søsteren uddannet sig i Musik og Sang og var med sit elskværdige og fornøjelige Væsen bleven en kær Gæst saavel paa Slottet i Ballenstedt som i de bedste Kredse i Byen. Efter Moderens Død fulgte Wilhelmine (Mine) stedse med Søsteren paa hendes Rejser og optegnede i sin Dagbog udførligt deres fælles Oplevelser. Fra 1829 til 1832 opholdt Søstrene sig i Frankfurt, hvor de bl. a. stiftede Bekendtskab med Familien B r e n t a n o, i Særdeleshed med ⁸⁾B e t t i n a, gift med Digteren A. v. A r n i m, og Søsteren⁹⁾ K u n i g u n d e, gift med den berømte Retslærde og senere Minister F r. K a r l v. S a v i g n y, hvilket Bekendtskab under Caroline og Minnes senere Ophold i Berlin udviklede sig til nært Venskab. I Frankfurt vexlede Arbejde med Tablauer arrangeret af Caroline, Musik-

aftener og Fester. Fra 1832 til 1848 var Søstrene fast bosiddende i Berlin og deres Evne til, trods deres beskedne Herkomst, at komme i Forbindelse med og knytte sig til Datidens Intelligens og Aristokrati, svigtede dem heller ikke her, ligesaa lidt som de andre Steder, hvor de havde opholdt sig.

Disse Aars Ophold var Højdepunktet i Søstrenes Liv, og af Dagbøgerne skal her særlig omtales Stiftelsen af Berliner »Kaffeselskabet«, et kvindeligt Modstykke til de bekendte Berliner Litteratur og Kunstner Sammenslutninger »Onsdagsselskabet« og »Tunellen over Spree«. Selskabet stiftedes i Marts 1843. De første Medlemmer var, foruden Søstrene Bardua, Bettina v. Arnims ¹⁰) 3 Døtre ¹¹), en Datter af Professor v. Graefe, senere gift med Bismarcks højre Haand, Statssekretær Herman v. Thile og en ¹²) Datter af Zoologen Lichtenstein, senere kom ¹³) Valeska v. Grabow, Hofdame hos Kong Fr. Wilhelm III.s Enke ¹⁴) Fyrstinden af Liegnitz, ¹⁵) 2 Døtre af General v. Wolzogen og mange flere til. Medlemmerne kaldtes Kaffeologer og havde alle særlige Navne ¹⁶), Maximiliane v. Arnim var Præsident under Navnet »Præsident Liljekonval«. Mine Bardua var Redaktør af Foreningens Blad og Protokolfører, og Caroline tegnede til hvert Nummer af Bladet Titelbladet og svævede under Navnet »Altmeister Bardolio« som Foreningens gode Aand over det hele.

Man kan ikke andet end undre sig over, at de gamle Frøkener Bardua, — Caroline var i 1843 allerede 61 Aar og Mine 45 Aar gl. — var i Stand til fuldtud at kunne deltage i den 20aarige Ungdoms Glæder og knytte den til sig, Caroline med det evigt unge varme Sind laa det nær, men i første Række var det dog Mines Værk, og det viste sig senere igennem Søstrenes Liv, at det Venskab, der udviklede sig mellem dem og deres unge Venner, var af en saadan Karakter, at det holdt sig længe efter at Foreningen var opløst, lige til Søstrenes Død.

Kort efter Foreningens Stiftelse opstod det Spørgsmaal, om Herrer kunde være Medlemmer af den; den ivrigste Forkæmper herfor var ¹⁷) Gisela v. Arnim, der meget ønskede, at hendes nære Ven, den senere Litteratur- og Kunsthistoriker Hermann Grimm — som hun 1859 blev gift med — skulde være med. Mine var noget betænkelig ved Sagen, men maatte bøje sig for Henvisningen til, at man havde udnævnt Æventyrdigteren H. C. Andersen — under Navnet »Anderlein« — til Æresmedlem af Foreningen. Senere indtraadte som Medlemmer Digterne ¹⁸) Emanuel Geibel og ¹⁹) Gebhard v. Alvensleben. Kun ugifte kunde være Medlemmer. Ofte blev Gæster indbudte, og Kaffeologerne saa Prinser og Prinsesser, Ministre, Grevinder, Lærde og Kunstnere til deres Møder og opførte i 1845 Tableauer og

efter særligt Ønske det Gellertske Hyrdespil »Baandet« for Kongen og Dronningen af Preusen.

Ved Begyndelsen af et Møde overraskede engang Præsident »Liljekonval« de forsamlede Kaffeologer med den Efterretning, at Æresmedlemmet »Anderlein« havde digtet et Æventyr »Fra den gamle Loftstrappe« og sendt det til Foreningen. Under spændt Forventning læste Præsidenten Æventyret op, og i den almindelige Begejstring derefter besluttedes, at det strax skulde trykkes, og Mine Bardua udbragte et Leve for Andersen. Situationen blev nu noget pinlig for Maximiliane v. Arnim, og hun maatte tilstaa, at Æventyret slet ikke var af Andersen, men af Hermann Grimm, som saa skuffende havde efterlignet Andersens Skrivemaade, at alle havde ladet sig narre deraf.

Selv om H. C. Andersen aldrig kom til noget Møde i Kaffeelskabet, traf Søstrene Bardua dog sammen med ham, og herom skriver Mine i Dagbogen den 4. Januar 1846: »Digteren Andersens Nærværelse sætter hele Selskabet fra Hoffet og nedefter i Bevægelse — han er Dagens Løve. Man taler endel om hans Digterforfængelighed. Professorinde E r d m a n n fortalte mig, at hun 3 Gange havde været indbudt paa ham, hos ²⁰⁾R a u c h, hos ²¹⁾T i e c k og hos ²²⁾Fru S t e f f e n s, men alle Steder var han udeblevet. Tieck havde han ikke engang svaret paa hans egenhændige Indbydelse. Fru v. Schmeling har idag indbudt os til Middag med Andersen. Jeg er spændt paa, om han kommer, og vilde gerne lære ham nærmere at kende, da han jo er Æresmedlem af vort Selskab«. Samme Aften fortsætter Mine: »Den lille Middag forløb paa bedste Maade. — Andersen kom virkelig. Jeg har ikke fundet anden Forfængelighed hos ham end en ren barnlig Digternatur, der vel ikke lader sig saa let fordunkle, hverken af Kongers eller den store Verdens Virakskyer. Han var overordentlig talende, og ledsagede sin Tale med livlige Fagter. Han ser temmelig godt ud, og jeg anslaa ham til at være 40 Aar gl. Noget troskyldigt præger hele hans Væsen, troskyldig er ogsaa den Maade, hvorpaa han taler om sine Æventyr og øvrige digteriske Produktion. Det kan maaske være, at han i Selskab med Mænd taler lidt f o r m e g e t om sig selv. Han har gentagne Gange været indbudt hos Kongen. I Gaar vilde Vagten i Potsdam ikke lade ham passere, da man ikke vilde tro hans Forsikringer om, at han skulde til Kongen; der havde været en lang Forhandling, indtil endelig en Kammerherre var kommen ham til Undsætning. Andersens Maade at tale paa virker meget komisk ved den Besvær, han har med sit dansk-tyske Sprog. Efter Middagen læste han et Par Æventyr for os og fortalte derefter et om en Boldt og en Top, der laa sammen i en Skuffe.

Da Andersen, som Medlem af »Kaffeselskabet«, havde haft til Hensigt at besøge os, og allerede havde vor Adresse noteret i sin Bog, mødtes vi ikke som fremmede. Caroline har bedt ham om at sidde en Time for sig, da hun gerne vilde male ham, og han har lovet det i Morgen, skønt han i de faa Dage, han har tilbage her inden sin Afrejse, er nærved at blive revet i Stykker af fyrstelige Indbydelser og alle mulige Anmodninger, som en »Løve« maa finde sig i.

6. Jan. 1846. Andersen holdt sit Ord. Han kom i Gaar Morges ved $\frac{1}{2}$ 10 Tiden og blev $1\frac{1}{2}$ Time. I denne korte Tid har Caroline lavet en Skitse af hans Hoved i Olie — og hvor glimrende! Fru Arnim, som endnu ikke havde hørt noget om, at vi havde været sammen med ham, kendte ham strax. Andersen havde medbragt et Bind af sine Æventyr og læste et deraf for os. Et andet maatte jeg læse højt, og Caroline fortalte mig bagefter, at Andersen stadig sagte havde talt med. Han er saa fordybet i sin egen aandelige Verden, at han kun tager liden Notits af andet, men man tør ikke udlægge det som slet og ret Forfængelighed. Forfængelighed søger altid paa en eller anden Maade at skjule sig, men man fanger den dog paa en vis Maade. Hos Andersen er intet at fange, han er saa uforbeholden, saa troskyldig og lykkelig i Følelsen af sine Digtergaver; hvad der bor i ham vælder saa sølvklart over hans Læber, hans barnlige Glæde over hans poetiske Skaberkraft har noget saa naivt og uskyldigt over sig, at alle de ugunstige Udtalelser: »Ja, naar han blot ikke var saa forfængelig« derved bliver slaaet af Marken.« —

Mine Barduas Oplysning om, at H. C. Andersen ikke skulde have svaret paa Tiecks Indbydelse eller efterkommet den, stemmer ikke med »Mit Livs Æventyr«, hvor Andersen omtaler, at han spiste Middag hos den syge Tieck sammen med hans Broder Billedhuggeren, Historikeren Raumer og Steffens Enke og Datter. —

Da Søstrene Bardua i 1848 brød op fra Berlin for at flytte til Ballenstedt, blev »Kaffeselskabet« ophævet, dog afholdtes i 1851 under et Besøg af Søstrene i Berlin endnu en Gang 2 Møder — de sidste, men Erindringen om de tidligere muntre Møder bandt Kaffeologerne sammen til deres sidste Dage.

Ved Søstrenes Tilbagevenden til Ballenstedt sad Hertug Alexander Carl (1805—63), det sidste syge Skud paa sin Stamme, som Hertug af Anhalt-Bernburg. I 1834 havde han succederet sin Fader, og hans aandelige Tilstand var allerede da saadan, at Hertug Alexius havde indsat et af høje Embedsmænd bestaaende »Geheime-Conferensraad«, der skulde føre Regeringen for den dertil uskikkede Søn. Trods sin Sygdom var Hertugen i Efteraaret 1834 bleven gift med den 23aarige Prinsesse Frederikke af Slesvig-

Holsten-Glyksborg (d. 1902) en Søster til Kong Chr. IX. Ægteskabet forblev barnløst og har vel overhovedet ikke været et Ægteskab i egentlig Forstand. Omtrent hver Sommer var Søstrene i Alexisbad, og traf der i 1842 sammen med Hertugparret, og der udviklede sig hurtigt et Venskab, som med Aarene blev intimere og intimere.

Man kan med Rette spørge om Grunden til dette Venskab mellem det hertugelige Hus og Døtrene af en, hvad der var enhver bekendt i Ballenstedt, ganske vist meget agtet, men dog underordnet Kammertjener. Men Grunden hertil er nærliggende; for den unge livlige Hertuginde betød Samværet med de talentfulde, vidtberejste og med mange berømte Personligheder bekendte Søstre utvivlsomt en velkommen Afveksling og Opmuntring i det traditionelle og paa Grund af Hertugens Sygdom endnu mere indsnævrede Hoflivs stille Ensformighed, og ikke alene for Hertuginde, men ogsaa for hele Hoffet betød Caroline med sin gode Smag og Mine med Theaterblod rullende i sine Aarer, ved Arrangering af smaa Theaterforestillinger og større Festforestillinger, meget som et oplivende Element. Men hertil kom den Tiltro og det Venskab, som Hertugen nærde til Caroline Bardua paa Grund af hendes sunde, aabne og ærlige Væremåde. Trods den store Aldersforskel mellem dem, hængte han paa en rørende Måde ved hende, og han der ellers ofte pludselig kunde bruse op mod hvemsomhelst, var, saasnart Caroline var omkring ham, rolig, munter og tilfreds. Denne beroligende og gavnlige Virkning, som hun havde paa Hertugens syge Sind, var en vigtig Faktor for Freden ved Hoffet, og paa en Måde endogsaa for Bestaaelsen af Hertugdømmet, der maaske allerede i Hertugens levende Live, hvis Sygdommen skred hurtigt frem, vilde falde til Dessau. Det var derfor ikke blot i Spøg, at Minister ²³)v. S c h ä t z e l l sagde til Caroline, at han i Statens Interesse maatte bede hende aldrig forlade Ballenstedt.

Igennem Aarene havde Hertuginde Frederikke gentagne Gange Besøg af sine Søkende. I 1846 kom Broderen ²⁴)Hertug Carl sammen med sin Gemalinde, Fr. VI.s Datter Wilhelmine, Caroline Bardua malede Hertugen med den »prægtige Elefantorden paa den sorte Frakke.« Som sædvanligt ved festlige Lejligheder havde Caroline Bardua arrangeret nogle Tableauer, hvoraf det sidste »Fremstilling af Slesvig-Holstein« rørte Hertuginde Wilhelmine til Taarer.

En Eftermiddag i 1848 havde Hertuginde tilsagt sin Nærværelse hos Søstrene til Eftermiddagskaffe; hun kom sammen med sin Moder, ²⁵)Hertuginde Louise Caroline og Søsteren ²⁶)Prinsesse Louise. Hertuginde og hendes Moder sad paa den ene Sofa, Prinsessen og en Hofdame paa en anden, og man talte, — som nu, — om de daarlige Tider. Da kom uanmeldt Broderen ²⁷)Prins Frederik, og

nu gik man fra de sørgelige Tids-Betragtninger over til lystige Polkaer og Mazurkaer. Hertuginde aabnede Klaveret og dansede med sin Broder, medens Prinsesse Louise spillede, senere lod endog den gamle Hertuginde sig lokke ud paa Gulvet. Først ved halvsyv Tiden gik Herskaberne, og paa Trappen sagde Hertuginde: »Hvor har det dog været morsomt idag, maa vi ikke snart komme igen?»

I 1858 var Prins ²⁸⁾Hans paa Besøg hos Søstrene, og Mine havde Fornøjelsen en Aften efter Souper'en paa Slottet at spille Belejringspil med ham. Et Par Dage ind i Januar passerede der Søstrene en morsom lille Historie. Ved Middagstid kom der en Lakaj fra Slottet med en delikat, friskstegt Gaas som en Gave fra Prins Hans. Søstrene var lidt forbausede herover, men tog med Glæde mod Gaasen. De havde imidlertid allerede spist deres Bederyg, hvorfor de nøjedes med at skære et Par ganske tynde Skiver af Brystet, som de spiste, medens de skar et Ben af til deres Pige Marie. Om Aftenen skulde Søstrene op paa Slottet, og lige inden de skulde til at gaa, kom en af Lakajerne styrtende og spurgte, i bævende Forventning, om de allerede havde skaaret Gaasen i Stykker — det var en rædsom Fejltagelse, at de havde faaet den allerede nu. Prins Hans havde bestilt Gaasen som en Julegave til dem, og den skulde overrækkes dem i Aften oppe paa Slottet, og man var først bleven opmærksom paa Fejltagelsen, da Prinsen havde sendt Bud ned i Køkkenet, om Gaasen dog ikke snart var færdig, saa at han kunde faa den op og pakke den ind til Julegave. I en Fart blev Gaasen hentet frem fra Spisekammeret og vandrede igen op paa Slottet tilligemed Laarbenet, som Pigen heldigvis havde gemt til sin Aftensmad — men uden de af Søstrene fortærede 2 Skiver af Brystet. Oppe paa Slottet syede nu Kokken Benet godt fast paa Gaasen, gav den en rask Opstegning og pakkede den selv ind i 5 Stykker tykt Papir, hvorefter den tilligemed de andre Julegaver blev lagt i Gavekurvene i de hertugelige Saloner. Da Rækken kom til Gaasen, blev det dertil hørende komiske Digt læst højt, og Søstrene modtog med fremhyklet Forbauselse den gode, gamle Bekendt.

Hidtil var alt gaaet godt, men nu vilde saavel Hertuginde som den fyrstelige Giver gerne se Dyret. Mine kludrede med Udpakningen saa meget hun kunde, men da hun kom til det femte og sidste Indpakningspapir, blev hun baade varm og kold — de manglende Stykker Bryst vilde afsløre hele Bedraget. Da fik hun en lys Idé, og spurgte Hertuginde, om det fedtede Papir ikke var farligt for Silkemøblerne, og uden at vente paa Svar fløj hun som en Vind med Gaasen under Armen ud i Galleriet, hvor Lakajerne ængstelig havde afventet, hvorledes Sagen udviklede sig.

I 1863 var der stort Besøg paa Slottet i Ballenstedt, foruden den gamle Hertuginde Louise og hendes Datter Prinsesse Louise, der lige var bleven udnævnt til Abbedisse for det adelige Kloster i Itzehoe, kom rejsende Prinsesse ²⁹⁾Marie af Anhalt-Dessau, en Søster til Dronning Louise, og hendes unge Datter ³⁰⁾Hilda, samt paa Tilbagerejsen fra Prinsesse Alexandras Bryllup med Prinsen af Wales, Prins Christian (Kong Chr. IX. af Danmark) med Gemalinde og alle deres Børn, dog synes Prins Valdemar, der da kun var 4 Aar, ikke at have været med. Til Ære for alle disse kære tilrejsende Slægtninge lod Hertuginde Frederikke 3 Galladiners og andre Festligheder afholde. Naturligvis deltog Søstrene Bardua ogsaa heri, og ved en Festlighed kom den gamle Hertuginde Louise Caroline selv hen og forestillede sine Sønnebørn for dem, og Mine skriver herom: »saavel Prinserne ³¹⁾Frederik og ³²⁾Vilhelm som Prinsesse ³³⁾Dagmar var meget indtagende, og ikke mindre deres Forældre, der underholdt sig ganske som Privatpersoner med os, og saaledes, at man mærkede, at det ikke blot var af Høflighed, men ogsaa af Venlighed overfor os. Da Lakajen kom med Theanretningen, og Caroline sagde »Nej Tak, først bagefter«, lavede Prins Christian selv en Kop til hende. Efter den musikalske Underholdning kom den prinselige Familie endnu engang hen og talte med os.«

Til Søstrenes store Overraskelse kom Prins Hans et Par Dage efter ind til dem og sagde, at hans Svigerinde gerne vilde aflægge dem et lille Besøg og umiddelbart derefter kom Prinsesse Louise med sine 2 Døtre. Prinsesse ³⁴⁾Thyra havde en Buket Violer med, som hun lige før havde plukket i Slotsparken. Prinsesse Louise, som jo ogsaa selv malede, besaa med Interesse Caroline Barduas Malerier. Om Prinsesserne skriver Mine: »Prinsesse Dagmar har en fin, gennemsigtig Teint, og mørke Øjne og Haar, Munden er en lille Smule tyk, men smukt formet. Man kan udmærket forestille sig hende som fremtidig Storfyrstinde eller Kejserinde af Rusland, endskønt hun endnu kun er Backfish. Prinsesse Thyra er, tror jeg, 10 Aar gammel og en sød lille Pige med lange lyse Krøller.« Kort efter, at de fornemme Gæster var gaaet, kom ogsaa de fremtidige Konger af Danmark og Grækenland, Prinserne Frederik og Wilhelm paa Besøg. Et Øjeblik efter kom Prins Hans, »unzer Prinz Hans«, som Mine altid kalder ham, tilbage, og gjorde for Spøg et Buk lige til Jorden for sine unge Nevøer.

Om Aftenen var Søstrene med i Familie kredsen paa Slottet, hvor man efter The morede sig med at »skrive Sedler«, og Prinsesse Louise af Danmark spillede 4hændigt med sin Svigerinde Prinsesse Louise.

Den 9. April afrejste de danske Gæster, kun Prins Fredi (Frederik) blev et Par Dage endnu. Prinsesse Louise gav ved Afskeden Mine et Fotografi af Prinsesse Alexandra og Prinsen af Wales, saa Søstrene nu havde Billeder af alle hendes Børn. Den 11. rejste de sidste Gæster og Søstrene stod i Vinduet og hilste paa dem, da de kørte afsted; Vognvinduerne blev aabnede, og Mine bemærker særligt, at hun saa Prins Fredis gode Ansigt hjerteligt nikke op til dem. »Denne unge Prins har ved sit naturlige venlige Væsen vundet alles Hjerter.«

Disse Fester var de sidste, som holdtes paa Slottet af Hertuginde Frederikke som regerende Hertuginde af Anhalt-Bernburg, siden 1855 havde hun været Medregent, d. 20. August 1863 døde Hertug Alexander Carl i Hoym; med ham uddøde Linien Anhalt-Bernburg, og Hertugdømmet tilfaldt Hertug Leopold Frederik af Anhalt-Dessau. Hertuginde fik en Fløj af Slottet i Ballenstedt stillet til sin Raadighed, medens Hertug Leopold vilde benytte Resten. Der viste sig nu den Vanskelighed for de to Hofholdninger, at der kun var et Køkken i hele Slottet, og det gav Anledning til forskellige Smaastridigheder og megen Discussion. I November s. A. fik man dog nyt og andet at tale om, da Prins Christian blev Konge af Danmark; Hertuginde var saa opfyldt af Broderens Ophøjelse, at endog Køkkenstridighederne med Hertug Leopold ganske traadte i Baggrunden.

For Søstrene Bardua var Timeglasset nu ved at rinde ud; d. 2. Juni 1864 døde Caroline ret pludseligt, og et inderligt Samliv gennem 50 Aar opløstes. Adskillelsen fra Søsteren varede dog ikke længe for Mine, idet hun Aaret efter, d. 17. Juni 1865, døde. Mindet om de to gamle Damer er forlængst forsvundet, ligesom deres Grave paa den stille Kirkegaard i Ballenstedt, men det Tidspunkt er kommet, som Caroline forudsaa, da hun opmuntrede den tøvende Mine til at nedskrive sine Oplevelser med de Ord: »Skriv du kun, der vil komme en Tid, hvor alt, hvad der findes i dem, vil være af Værdi.«

Noter.

- ¹⁾ Alexius Frederik Christian, 1767—1834, Hertug af Anhalt-Bernburg.
- ²⁾ Johann Adam Bardua, 1740—1818, Kammertjener.
- ³⁾ Caroline Bardua, 1781—1864, Malerinde.
- ⁴⁾ Wilhelmine Bardua, 1798—1865.
- ⁵⁾ Alexander Carl, 1805—1863, Hertug af Anhalt-Bernburg.
- ⁶⁾ Gerhard v. Kügelgen 1772—1820, Maler, Fader til Hofmaler Wilhelm v. K.
- ⁷⁾ Johanna Schopenhauer 1766—1838.
- ⁸⁾ Bettina Brentano, 1785—1859, g. m. Digteren Achim v. Arnim.

- ⁹⁾ Kunigunde Brentano, 1780—1863, g. m. Professor i Berlin, Friedrich Carl v. Savigny, 1779—1861.
 - ¹⁰⁾ Armgard v. Arnim, 1821—1880, g. m. Grev Albert v. Flemming, Gisela og Maximiliane.
 - ¹¹⁾ Ottilie v. Graefe 1816—1898, g. m. Hermann v. Thile 1812—1889.
 - ¹²⁾ Marie Lichtenstein, g. m. Pastor Hoffmeister.
 - ¹³⁾ Valeska v. Grabow, Hofdame.
 - ¹⁴⁾ Augusta, Komtesse v. Harrach, 1800—1873, 1824 tildelt Tiltens Fyrstinde af Liegnitz og morganatisk gift med Kong Frederik Wilhelm III. af Preussen.
 - ¹⁵⁾ Anna og Pauline, Friherrinder v. Wolzogen.
 - ¹⁶⁾ Maximiliane v. Arnim, 1818—1894, g. m. General, Grev Eduard v. Oriola.
 - ¹⁷⁾ Gisela v. Arnim, 1827—1889, g. m. Hermann Grimm 1828—1901, Litteratur og Kunsthistoriker.
 - ¹⁸⁾ Emanuel Geibel, 1815—1884, Digter.
 - ¹⁹⁾ Gebhard v. Alvensleben, 1816—1895, Digter.
 - ²⁰⁾ Christian Rauch, 1777—1857, Billedhugger.
 - ²¹⁾ Ludwig Tieck, 1773—1853, Digter.
 - ²²⁾ Digteren Henrik Steffens Enke, Hanna f. Reichardt.
 - ²³⁾ Max v. Schätzell, 1804—1879, Minister.
 - ²⁴⁾ Carl, Hertug af Slesvig-Holsten-Glyksborg, 1813—1878, g. m. Prinsesse Wilhelmine Marie af Danmark 1808—1891, 1. Gang gift med den senere Kong Fr. VII.
 - ²⁵⁾ Louise Caroline, Hertuginde af Slesvig-Holsten-Glyksborg, 1789—1867, Datter af Landgrev Carl af Hessen, g. m. Hertug Wilhelm Paul Leopold 1785—1831.
 - ²⁶⁾ Louise, Prinsesse af Slesvig-Holsten-Glyksborg 1820—1894, Abbedisse for Klosteret i Itzehoe.
 - ²⁷⁾ Frederik, Hertug af Slesvig-Holsten-Glyksborg, 1814—1885, g. m. Prinsesse Adelaide af Schaumburg-Lippe, 1821—1899.
 - ²⁸⁾ Hans, Prins af Slesvig-Holsten-Glyksborg, 1825—1911, dansk General.
 - ²⁹⁾ Marie Louise Charlotte, Prinsesse af Hessen, 1814—1895, g. m. Frederik August, Prins af Anhalt-Dessau, 1799—1864.
 - ³⁰⁾ Hilda Charlotte, Prinsesse af Anhalt-Dessau, f. 1839.
 - ³¹⁾ Kong Frederik VIII. af Danmark, 1843—1912.
 - ³²⁾ Kong Georg I. af Grækenland, 1845—1913.
 - ³³⁾ Kejserinde Dagmar (Maria) af Rusland, 1847—1928.
 - ³⁴⁾ Hertuginde Thyra af Cumberland, 1853—1933.
 - ³⁵⁾ Leopold Frederik, Hertug af Anhalt-Dessau, 1794—1871, g. m. Prinsesse Frederikke af Preussen, 1796—1850.
-